

Маргарита Білецька,
студентка магістратури
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **Г. Доброльожа,**
кандидат філологічних наук, доцент.

Поліські фразеологізми на ознаку абстрактних понять

У статті проаналізовано поліські фразеологізми, стійкі порівняння на позначення абстрактності.

Останнє десятиліття у слов'янському мовознавстві позначене підвищеною увагою до лексики та фразеології. Дослідники вивчають мовні засоби у плані вираження тих чи інших картин світу. Важливе місце тут належить насамперед фразеологічній системі. Об'єктом пильного наукового аналізу не раз ставала і абстрактна тематика у складі фразеології.

В українській лінгвістиці цій проблематиці присвячені розвідки Л. Г. Скрипник, М. Ващенко, М. Т. Демського, В. А. Артемової, А. Й. Багмут, А. О. Івченка, Б. О. Ларіна, Л. А. Булаховського Г. М. Доброльожі та ін.

Наукова робота ґрунтується на концепціях таких дослідників, як: Л. Г. Скрипник, П. Г. Авксентьєва, М. Ф. Алефіренка, В. Д. Ужченка, В. М. Мокієнка. Важливою джерельною базою є статті тлумачних та фразеологічних словників української мови, вивчення яких дає можливість виявити фразеологічні одиниці, які використовуються на позначення концепту абстрактних понять, його універсальних та національно-культурних рис.

Важливим когнітивно орієнтовним напрямком дослідження семантики фразеологізмів є аналіз їхньої внутрішньої форми, що дозволяє найповніше розкрити походження і цілісну семантику фразеологічних одиниць.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що попри значну кількість наукових робіт у галузі поліської фразеології, на сьогодні залишаються

недостатньо вивченими фразеологічні одиниці з точки зору особливостей їх національно-культурного змісту. У поліській діалектології досі бракує цілісного монографічного опису, присвяченого поглибленому дослідженню фразеологічних одиниць на предмет абстрактності. У поліській діалектології існують лише окремі розвідки, що розглядають певні питання, пов'язані з походженням, семантикою та функціонуванням конкретних фразеологічних одиниць.

Об'єкт дослідження: становлять діалектні фразеологізми на ознаку абстрактності.

Предмет дослідження: Українські (і зокрема поліські) фразеологізми на ознаку абстрактних понять.

Мета дослідження: Метою цієї роботи є дослідити походження фразеологізмів, їхній розвиток та класифікацію, проаналізувати, наскільки природа фразеологізмів співвідноситься із компонентним складом, приділити особливу увагу поліській фразеології на ознаку абстрактних понять та стійким порівнянням.

Серед фразеологічних одиниць в аналізованій лексико-тематичній групі виділяємо стійкі порівняння, прислів'я і приказки.

Порівняння – один з найдавніших способів найменування навколишнього середовища. Воно є експресивним, наочним, образно характеризує людину, явища природи.

Як зауважує О. Ніколаєва, «у порівняльних компонентах, у якості яких виступають найменування предметів, у більшості випадків акцентується одна відмітна ознака, яскрава якісна особливість, притаманна предмету, яка й отримує розвиток у стійких порівняннях. Фразеотворчий потенціал компонентів-аніمالізмів значно вищий, вони здатні утворювати навколо себе великі фразеологічні гнізда» [7, с. 95].

Дослідження порівняльних компонентів стійких порівнянь слов'янських мов свідчить, що найбільш активно у формуванні компаративних одиниць

використовується предметна лексика та найменування представників тваринного світу [2, с. 7].

Серед стійких словосполучень високою частотою вияву в аналізованій тематичній групі вирізняються стійкі порівняння, які, маючи у своєму складі назву й властивості тварин, образно характеризують людину, її зовнішність, характер, особливості вдачі, поведінку, подружнє життя: *скаче як жаба на патик* 'сварливий'; *хороший як собака на морозі* 'злий'; *цілується як свиня корито мне* 'невмілий, незграбний'.

Зафіксовано також стійкі порівняння, пов'язані з діями людини, її рухом, переміщенням у просторі: *бігає як солоний заєць*; *бігає мов перелякана мишка*; *повзеши як черепаха*; *літають як метелики по двору*; *повзе як равлик*.

Деякі порівняння творяться зі слів, які можуть мати протилежне значення, наприклад: *неповороткий як ведмідь* – вживається у прямому значення, а *проворний як ведмідь, повертається як ведмідь за зайцем, швидкий як черепаха* – у переносному значенні.

Мабуть, найголовнішим аспектом у житті людини є її власне здоров'я та здоров'я навколишніх. Недарма при зустрічах та прощаннях бажають один одному: *«Дай, Боже, тобі здоров'я»*; *«Щоб ти здоровий був!»*.

Кожен розумів, що благополуччя, щастя, душевна рівновага можливі лише тоді, коли є здоровим і міцним тіло. Хвороби ж у всі часи й усіма народами вважалися карою божою; недугів боялися, їх замолювали, для них вигадували «правдоподібні» історії виникнення та ураження. Отож не дивно, що увага до здоров'я знайшла своє найширше відображення в семантиці поліських народних порівнянь.

Тематична група фразеологізмів на ознаку «категорія здоров'я» структурує ідеографічні групи порівнянь, що позначають різний стан здоров'я людини: «здоровий, міцний», «хворий, виснажений», «видужуючий», «слабкий, стомлений». У групі порівнянь із загальним значенням «здоровий, міцний» порівняльний компонент (модуль) виражається прикметниками *здоровий, здоров, прездоровий, міцний, моцний*; а також *кволий, слабкий, слабий*, які вжиті

іронічно, як-от: *сильний як вітер, міцний як бук, слабкий як учетверо віршовка, здоровий як циганова коняка* (маємо антифразу, тобто значення, протилежне буквальному, що підкреслюється експресивним іменником *коняка*) [3, с. 146].

У порівняльній частині найчастіше використовуються властивості рослинного і тваринного світу, природних явищ та об'єктів, металів та виробів із них.

Найбільш численним є порівняння здорової, міцної людини з фізичними ознаками тварин. Для компаративації вибираються великі та витривалі тварини: *будьте здорові як сиві корови; здоровий як слон (як бик; як бугай, як бичок, як лось, як ведмідь, як віл); крепкий як буйвол; моцний як кінь; хлопець як конь стаєнний; дитина нівроку як гримак* (де *гримак, громак* – очевидно, результат семантичної та фонетичної (під впливом *гримати, гриміти*) видозміни слова *громак* «баский кінь», що пов'язуються з татар. *аргамак* «скаковий кінь»).

Досить характерними є фразеологізми на позначення моральних якостей людини, що мають абстрактне значення («любов, бажання», «небажання, нелюбов»). Для компаративації «любов, бажання» вибираються предмети та реалії ніжні, крихкі, ті які легко зруйнувати – кришталь, скло, око, ікона, дитина (*берегти як зіницю ока, як хрусталь, як мати дитя своє*). Також приземлені «прагматичні» почуття характеризують фразеологізми із тваринним компонентом, особливо через харчові та смакові уподобання: *любить як свиня жолуді (як кіт сметану, як вовк ягня, як медвідь мед), полюбив як курка просо;* є місце й антитезі: *не любить як кіт сала, противний як старцеві гривна*. Що ж до понять «небажання, нелюбов», то в основі цих порівнянь переважно лежить іронія: *любий як собаці камінь, любить мов мед з часником (як кіт собаку), люблю як сіль в оці (як кольку в боці), смакує як котеняті редька, уважаю як цибулю после чаю*.

До вибору мотиву об'єкта порівняння залучаються порівняння з такими ідеографічними (тобто семантичними) ознаками:

- 1) відсутність загрози, небезпеки, при цьому в порівняльних конструкціях міняються місцями хижак і здобич: *боїться як слон мухи, любить як пес стару куфайку (як піп дяка, як стару мітлу, як собака редьку)*;
- 2) зайвина, непотріб: *дбає як пес за п'яту ногу*;
- 3) безсоромність: *стида як в тої кобили, що воза побила*;
- 4) холодність: *холодний як жаба*;
- 5) неспроможність: *нагнав страху як беззубий собака, на мені покатаються як на їжаку*;
- 6) недоречні, запізнілі переживання: *переживає як старий кінь*;
- 7) несприйняття: *говорити як з кобилою у болоті*;
- 8) вичікування: *спокійний як сатана (як удав)* ;
- 9) невірність: *вірна як зозуля*;
- 10) безглуздість дії: *налякав як їжака голим задом*;
- 11) непостійність: *мінє як циган коні (як рукавички)* ;
- 12) безнаслідковість: *зійшло як з гуски вода*.

У порівнянні на позначення байдужої, флегматичної людини роль компаративного об'єкта найчастіше виконують тварини, часто – це хижаки і здобич з іронічним порівняльним значенням *боїться, злякався*, в інших компаративних одиницях – це назва тварин + знаряддя фізичного впливу на неї (*кий, обух, палка*). Об'єктами, з якими яких порівнюється моральність суб'єктів, виступають тварини: *занадився як ведмідь на пасіку* ('легковажний'); *грузять як на сліпу кобилу* ('працьовитий'); *длубається як курка в просі* ('ледачий'); *рознесе як собака на хвості* ('брехливий').

Зауважимо, що структура семантичного поля порівнянь із значенням *байдужість, егоїзм* асиметрична. Антисемічні порівняння на позначення товарищескості, взаємодопомоги відсутні; є лише одне порівняння для вираження надійності, незрадливості, випробуваності: *служить (вірний) як собака (пес)*.

Про вірного у подружньому житті чоловіка скажуть лише одне: *вірний як лебідь*, а про дружину – *вірна як лебідка (як голубка)*.

Ця асиметрія структури зумовлена соціальним значенням – засудженням таких людських якостей, як егоїзм, розпуста, подружня невірність, натомість позитивна оцінка сприймається як сама собою зрозуміла категорія, що не потребує деталізації, експресивного називання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Демський М. Українські фраземи і особливості їх творення. – Л., 1994. – 62 с.
2. Дем'янович Н. Устойчивые сравнения со значением состояния в русском, чешском и словацком языках: автореф. дис. канд. филол. наук.- Львів, 1980.
3. Добролюжа Г. Ендемічна поліська фразеологія як складова загальноукраїнського фразеологічного фонду // Житомирщина: минуле, сьогодення, поступ у майбутнє: Наук. зб. – Т.1. – Житомир: Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2007. – С. 142-147.
4. Добролюжа Г. Идеографічний словник поліських народних порівнянь з компаративними об'єктами – назвами тварин. – Житомир: Волинь, 1997. – 52 с.
5. Забуранна О. Антропоцентризм сфері фразеологічного значення // Мовознавство. – 2003. - № 1. – С. 55-59.
6. Ивашко Л. Очерки русской диалектной фразеологии. - Л.: Изд-во Ленигр. ун-та, 1981. – 111с.
7. Николаева И. К типологии фразообразования устойчивых сравнений (на материале польского языка) // Вопр. языкознания. – 1996. - № 3. - С. 95-98.
8. Скрипник Л. Фразеологія української мови. – К.: Наукова думка, 1973.
9. Ужченко В. Українська фразеологія. – Харків: Основа, 1990.

